

Clitoridectomie bij de Masai: een voorstel tot andere interpretatie

Edien Bartels

In haar artikel 'Clitoridectomie bij de Masai: een poging tot interpretatie' (*Sociologische Gids*, 34, 1987, 279-295) probeert Irene Ubbink meer inzicht te bieden in de culturele achtergronden die bij het gebruik van vrouwenbesnijdenis een rol kunnen spelen. Zij analyseert de betekenis van vrouwenbesnijdenis bij de Masai en komt tot de conclusie dat het bij de Masai niet de bedoeling is vrouwen in hun seksualiteit te beperken of te onderdrukken. Zij kan voor de Masai dan ook geen argumenten vinden die de stelling onderschrijven dat dit een machtsmiddel in handen van mannen is om het initiatief van vrouwen op het gebied van seksualiteit te beperken, of om haar dit te ontnemen. Haar conclusie is dan dat beweringen van de westerse vrouwenbeweging dat vrouwenbesnijdenis bedoeld is om vrouwen in haar seksualiteit te beperken niet opgaan en dat categorische veroordeling van mannen uit betrokken samenlevingen geen enkele zin heeft (p. 293).

Op zich valt er weinig in te brengen tegen het streven meer inzicht te verschaffen in het gebruik vrouwen te besnijden. Het zal ook duidelijk zijn dat categorische veroordeling van mannen weinig zinvol is, noch uit samenlevingen waar vrouwenbesnijdenis plaatsvindt, noch uit andere samenlevingen. Mogelijk zijn er binnen de westerse vrouwenbeweging vrouwen die dit doen, maar er zijn ook vele vrouwen binnen deze beweging die dit niet doen. Dit is een voorbeeld van de onduidelijke en ongenueanceerde manier waarop de schrijfster stelling neemt tegen de westerse vrouwenbeweging. Mijn tweede bezwaar tegen dit artikel is inhoudelijk. Begrippen worden verkeerd gebruikt waardoor de analyse ongehoorbaar wordt.

De vrouwenbeweging en de strijd tegen vrouwenbesnijdenis

Uit het artikel wordt mij niet duidelijk welke bezwaren de schrijfster nu eigenlijk heeft tegen de vrouwenbeweging en de strijd tegen vrouwenbesnijdenis. Heeft ze bezwaren tegen het bestrijden van deze gewoonte, of alleen tegen bepaalde argumenten die daarbij gebruikt worden, bij voorbeeld de visie op vrouwenbesnijdenis als middel om vrouwen in haar seksualiteit te beperken? Of gaat

het haar om de wijze waarop de actie gevoerd werd? Uit de conclusie maak ik op dat zij het bestrijden van de argumenten van de westerse vrouwenbeweging ziet als een middel om tot een andere 'opstelling' (p. 293) te komen. Zou een andere opstelling tot een andere wijze van actie voeren leiden? Dat kan, maar hoeft niet het geval te zijn. Opvallend is bovendien dat het merendeel van de Afrikaanse vrouwen die zich beledigd voelden door de wijze van actie voeren door feministische groepen in het westen, zich uitspreken tegen vrouwenbesnijdenis en daarbij dezelfde argumenten gebruiken als de westerse vrouwenbeweging, namelijk de machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen. De bezwaren van deze vrouwen zijn niet gericht tegen de argumenten die de schrijfster probeert te bestrijden, maar tegen de veroordeling van dit gebruik als 'mensonwaardig', als 'dierlijk', als 'barbaars'.

Na de internationale vrouwenconferentie van 1980 zou, aldus de schrijfster, de discussie over dit onderwerp zijn weggeëbd (p. 280). De schrijfster is zelfs van mening dat het is bijgezet in het rariteitenkabinet van heksenjacht, Chinese voetbindingen e.a. Vervolgens schrijft zij: 'Maar aan inzicht over de plaats en functie van vormen van vrouwenbesnijdenis in de sociale organisatie van concrete samenlevingen is nog niet veel meer gewonnen' (p. 280). Deze opmerking is heel merkwaardig. Op de literatuurlijst van de schrijfster staan tien titels vermeld van publikaties verschenen na 1980. Van die tien is zeker de helft gericht op het onderwerp vrouwenbesnijdenis. Bovendien is er juist na 1980 nog veel meer gepubliceerd over vrouwenbesnijdenis. Maar dat blijkt niet uit het artikel. (Om dit argument te onderbouwen zal ik deze literatuur hieronder in een korte literatuurlijst opnemen.) Maar niet alleen in publikaties, ook tijdens congressen en conferenties is dit onderwerp aan de orde geweest. Zowel op de officiële Vrouwenconferentie als op het Forum in Nairobi in 1985 waren er workshops gewijd aan dit onderwerp. Deze workshops waren georganiseerd door een Afrikaanse commissie die in 1984 is opgericht tijdens een congres in Senegal. Kortom: anders dan de schrijfster stelt is de discussie over dit onderwerp volop aan de gang, en uit de literatuur blijkt dat er aan inzicht heel wat is gewonnen.

Clitoridectomie bij de Masai

Mijn tweede bezwaar tegen dit artikel is vooral inhoudelijk, gericht tegen de analyse van clitoridectomie bij de Masai. Deze analyse is gebaseerd op enkele aannames die op z'n minst grote vraagtekens oproepen. De schrijfster ziet vrouwenbesnijdenis bij de Masai als 'cultureel symbool dat onderscheid aanbrengt tussen de categorie van nog-niet-vruchtbare en vruchtbare vrouwen' (p. 292). Dit onderscheid maken is 'belangrijk vanwege de verandering in het leven van de individuele vrouw, maar ook voor de structurering van de sociale organisatie als geheel ...' (p. 292). Wanneer de conclusie zou zijn dat het hier gaat om een

cultureel symbool dat onderscheid maakt tussen de categorie van nog-niet-huwbare vrouwen en huwbare vrouwen, dan zou ik het daar mee eens kunnen zijn. Nu wordt er een onderscheid gemaakt dat heel onduidelijk wordt beschreven en zelfs fysiologisch niet correct is. Omdat dit punt essentieel is in de redenering zal ik het hier apart toelichten.

De schrijfster geeft aan: 'Bij vrouwen volgt het huwelijk na de besnijdenis en die vindt plaats als zij vruchtbaar worden. Dat moment valt niet samen met de menarche ...' (p. 286). Wanneer dat moment van vruchtbaar-worden wel valt is de schrijfster niet duidelijk. Ze geeft aan hoe een onderzoeker in dit verband spreekt over 'zekere tekenen' (p. 286). Wat zouden die tekenen nu toch zijn? Borstontwikkeling? Menstruatie? Zwangerschap? Borstontwikkeling begint voor meisjes in het westen meestal vóór de eerste menstruatie. Dat zou voor Masai-meisjes anders kunnen zijn. Maar dat zal toch niet ongeveer twee jaar zijn, een termijn die ik afleid uit de berekening in het artikel over de tijd die zou kunnen bestaan tussen de eerste menstruatie en wat de schrijfster ziet als het vruchtbaar-worden (p. 286). Bovendien ontwikkelen borsten zich niet in enkele dagen. Dat duurt enkele maanden. Wanneer zou dan duidelijk zijn dat die ontwikkeling ver genoeg is, en als teken gezien kan worden van vruchtbaarheid?

Het moment van vruchtbaar worden valt volgens de schrijfster dus niet samen met de menarche (p. 286). Er staat ook dat de Masai zich daar bewust van zouden zijn. Haar bewijsvoering daarvoor kan ik helaas niet volgen. 'Dat moment valt niet samen met de menarche en de Masai moeten zich daarvan bewust zijn, want Leakey schrijft dat vriendinnen van krijgers de eerste 4-5 dagen na haar menstruatie altijd volledige coïtus vermijden om bevruchting te voorkomen' (p. 286). (Onduidelijk is of deze 4-5 dagen gezien moet worden na het begin of na het einde van de menstruatie.) En de conclusie is dan dat zwangerschap onder onbesneden meisjes weinig voorkomt (p. 286). Waarschijnlijk zijn de Masai beter op de hoogte van het functioneren van een vrouwenlichaam dan de schrijfster en de onderzoeker die de schrijfster aanhaalt. Ik denk dat de Masai er *wel* vanuit gaan dat menarche en vruchtbaarheid samenvallen. Je hoeft toch geen coïtus te vermijden om bevruchting te voorkomen als je niet vruchtbaar bent. De termijn van 4 tot 5 dagen is eveneens raadselachtig. Een vrouw is meestal vruchtbaar ongeveer op de helft van een cyclus. Wanneer een cyclus 28 tot 30 dagen telt dan wordt een vrouw dus vruchtbaar ongeveer 10 dagen na het begin van de menstruatie. Als voorbehoedsmiddel is deze methode dus niet aan te raden. Hoogstwaarschijnlijk gebruiken de Masai andere methoden om zwangerschap te voorkomen in deze periode. Wanneer deze termijn van 4 tot 5 dagen gerekend wordt vanaf het begin van de menstruatie ligt een andere interpretatie voor de hand. Misschien vermijden ze een coïtus gedurende deze dagen omdat het als ongewenst wordt gezien seksuele gemeenschap te hebben met een menstruerende vrouw. Een dergelijk taboe komt in veel samenlevingen voor.

En dan de opmerking dat zwangerschap onder onbesneden meisjes weinig voorkomt. Waren de meisjes die onbesneden toch zwanger werden nu 'dom', hebben ze de 'zekere tekenen' niet goed opgepikt? Of kunnen meisjes na de eerste menstruatie wel zwanger worden? Met andere woorden: zou vruchtbaar-worden dan toch samenvallen met de menarche?

Wat zou de schrijfster dan toch verstaan onder vruchtbaar-worden. Er staat dat volgens een Ethiopische gynaecoloog de eerste bloeding bij Masai-meisjes omstreeks haar 15e levensjaar verschijnt (p. 286). Daarop aansluitend veronderstelt de schrijfster: 'Rekening houdend met de tijdsduur die dan nog aan een mogelijke bevruchting voorafgaat, mag men veronderstellen dat Masai-vrouwen op – gemiddeld – 17-jarige leeftijd vruchtbaar worden, waarna dan de besnijdenis volgt' (p. 286). Het lijkt mij zinvoller uit te gaan van de bekende fysiologische ontwikkeling van vrouwen: vruchtbaar vanaf de menarche, zij het mogelijk verminderd in de eerste periode. In het algemeen wordt namelijk aangenomen dat vrouwen in het begin en op het eind van hun vruchtbare leven – de jaren dat ze menstrueren – iets minder vruchtbaar zijn dan in de tussentijd. Duidelijk is dat de Masai-meisjes niet gewend zijn meteen na het begin van de eerste menstruatie te trouwen. Het huwelijk voor meisjes valt dan dus niet samen met het begin van hun vruchtbare periode. Op het einde van het artikel spreekt de schrijfster ook plotseling over een taboe op zwangerschap dat opgeheven wordt door de besnijdenis. Een taboe is een sociaal en geen fysiologisch gegeven. Het lijkt dan ook waarschijnlijker dat vrouwen met de besnijdenis aangeven huwelijksrijp te zijn, of geschikt te zijn voor het huwelijk. Een andere mogelijkheid is dat er besloten is tot een huwelijk, en daarvoor vindt de besnijdenis plaats. Dat zou ook in overeenstemming zijn met het gegeven dat er meerdere meisjes tegelijk besneden worden (p. 291).

Waarom nu zoveel onduidelijkheid en zoveel gekonkel over het begrip vruchtbaar en vruchtbaar-worden? Is dat nu zo essentieel? De schrijfster is erop uit de relatie tussen seksualiteit en besnijdenis te ontkennen en daarvoor in de plaats een andere te stellen, namelijk een relatie tussen besnijdenis en het baren van kinderen, vruchtbaarheid. Besnijdenis ziet zij als 'een manipulatie aan het geslachtsorgaan'. En dat geslachtsorgaan kenmerkt de vrouwelijke sekse (p. 291). Tot zover ben ik het ook met haar eens. Het vervolg luidt: 'de associatie met het baren van kinderen ligt voor de hand' (p. 291). De associatie tussen besnijdenis en kinderen krijgen ligt mijns inziens helemaal niet zo voor de hand. Wanneer ik het baren van kinderen associeer met vrouwelijke geslachtsorganen, dan kom ik op de vagina, en mogelijk nog tot de schaamlippen. Tijdens een bevalling valt de clitoris geheel naar binnen, in de schaduw van de baringsopening. Ook seksualiteit valt weg tijdens een bevalling. En bij de Masai gaat het nu net om die vorm van vrouwenbesnijdenis waarbij de clitoris wordt weggesneden. Een andere redenering zou mijns inziens daarom meer geloofwaardig zijn.

De besnijdenis markeert niet het vruchtbaar-worden, maar het huwbaar-worden. Een huwelijk is gericht op kinderen. Zwangerschap hoeft niet meer voorkomen te worden. Door het krijgen van kinderen draagt de vrouw verantwoordelijkheid, voor die kinderen en voor de samenleving. Dat zou ook de betekenis kunnen zijn van volwassenheid. Maar juist die verantwoordelijkheid, voor een zelfstandig huishouden en voor kinderen, is strijdig met een ongecompliceerd seksueel leven zonder veel grenzen, met plezier maken, uitgaan in het bos, dansen, slapen met veel verschillende vrienden op veel verschillende plaatsen, feest vieren etc., kenmerkend voor het leven van meisjes in de kraal. Volgens de beschrijving beperken Masai-vrouwen zich ook na hun huwelijk niet tot seksueel verkeer met hun echtgenoot en gaan zij allerlei andere contacten aan. Maar dit wordt wel gezien als 'tegen de traditie' (p. 293), en als een overtreding die bestraft kan worden (p. 288). Het lijkt waarschijnlijk dat de betekenis van besnijdenis bij de Masai eerder in deze richting gezocht moet worden. Door de besnijdenis wordt dan benadrukt dat seksualiteit minder centraal moet staan en dat de fase van seksueel plezier zonder veel verantwoordelijkheid wordt afgesloten. In die zin is vrouwenbesnijdenis wel degelijk gericht op het beperken van seksualiteit van vrouwen.

Geraadpleegde literatuur

- Abdalla, R.H.D., *Sisters in affliction. Circumcision and infibulation of women in Africa*. Zed Press, Londen 1982 (dit werk is eerder verschenen als ongepubliceerde dissertatie in 1979 dat de schrijfster gebruikt).
- Auffret, S., *Des couteaux contre des femmes*. Des Femmes, Parijs 1983.
- Bartels, E., Herinfibulatie en de strijd tegen vrouwenbesnijdenis. *Tijdschrift voor Vrouwenstudies*, 8, 1987, 29, p. 15-31.
- Dinslage, S., *Mädchenbeschneidung in West-Afrika*, Kommissionsverlag Klaus Renner, 1981.
- El Dareer, A., *Woman, why do you weep? Circumcision and its consequences*. Zed Press, Londen 1982.
- Hicks, E.K., *Infibulation: status through mutilation*. Dissertatie Erasmusuniversiteit, Rotterdam 1986.
- Hosken, F.P., *The Hosken Report. Genital and sexual mutilation of females*. 3e herz. ed. Women's International Network News, Lexington, Mass. 1982 (de schrijfster gebruikt wel het werk van Hosken, maar de eerdere editie van 1979).
- Rushwan, H., C. Slot, A. El Dareer, N. Bushra, *Female circumcision in the Sudan. Prevalance, complications, attitudes and changes*. Faculty of Medicine, University of Khartoum, Sudan and Ministry of Foreign Affairs, The Hague, The Netherlands.
- Sanderson, L.P., *Against the mutilation of women. The struggle against unnecessary suffering*. Ithaca Press, Londen 1981.